

دانشگاه کردستان
دانشکده ادبیات و زبان های خارجی
گروه زبان و ادبیات عربی

عنوان:
رمز پردازی در اشعار غاده السمان

پژوهشگر:

ژیلا سلیمانی

استاد راهنما:

دکتر محسن پیشوایی علوی

استاد مشاور:

دکتر عبدالله رسول نژاد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

خرداد ماه ۱۳۹۳

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،

ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع

این پایان نامه (رساله) متعلق به دانشگاه کردستان است.

تعهد نامه

این جانب ژيلا سلیمانی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه کردستان، دانشکده ادبیات و زبان های خارجی گروه زبان و ادبیات عربی تعهد می نمایم که محتوای این پایان نامه نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده و از جایی کپی برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر این جانب و راهنمایی و مشاوره استادان بوده است.

با تقدیم احترام

ژيلا سلیمانی

۱۳۹۳/۰۳/۰۵

دانشگاه کردستان
دانشکده ادبیات و زبان های خارجی
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان:

رمز پردازی در اشعار غاده السمان

پژوهشگر:

ژیلا سلیمانی

در تاریخ ۱۳۹۳/۰۳/۰۵ توسط کمیته تخصصی و هیات داوران زیر مورد بررسی قرار گرفت و با نمره و درجه به تصویب رسید.

<u>امضاء</u>	<u>مرتبۀ علمی</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>	<u>هیات داوران</u>
	استادیار	دکتر محسن پیشوایی علوی	۱- استاد راهنما
	استادیار	دکتر عبدالله رسول نژاد	۲- استاد مشاور
	استادیار	دکتر شرافت کریمی	۳- استاد داور خارجی
	استادیار	دکتر احمد نهیرات	۴- استاد داور داخلی

مهر و امضاء معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

مهر و امضاء گروه

تقدیم به:

یگانه جهان دار هستی بخش که هرچه داریم لطف و کرم و عنایت اوست.
به پدرم که عالمانه به من آموخت تا چگونه در عرصه ی زندگی ، ایستادگی را تجربه
نمایم و هم چنین مادرم ، دریای بی کران فداکاری و عشق که وجودم برایش همه رنج بود
و وجودش برایم همه گنج.

تقدیر و تشکر:

سپاس خدای را که نور شناختنش را به قلب ما تابانید ، شکرش را بر وجودمان الهام فرمود، دروازه بی پایان علم و دانش را بر ما گشود و راه دستیابی به وجوهی از علم را به ما عطا فرمود.

بدین وسیله از اساتید ممتزج جناب آقای دکتر محسن پیشوایی علوی استاد راهنما و جناب آقای دکتر عبدالله رسول نژاد استاد مشاور که در این مدت زحمات فراوانی را در به پایان رساندن این رساله متقبل شده اند ، نهایت تشکر را دارم.

از استادان فرزانه و دلسوز آقای دکتر احمد نهرات و خانم دکتر کریمی که مسئولیت داوری این رساله را برعهده داشتند ، کمال تشکر و قدردانی را دارم .

هم چنین بر خود لازم می دانم که مراتب تشکر را از دیگر استادان بزرگوار ، که افتخار شاگردی آنان در این مقطع تمصیلی نصیبم شد را به جا آورم.

وبا تشکر از فواهران عزیزم رویا و مدیث که در انجام این پایان نامه مرا یاری داده اند و با آرزوی سعادت برایشان.

چکیده

رمزپردازی یکی از فنون شعر معاصر عربی است که شاعر برای تحقق آرمان‌های مورد نظر خود از آن بهره می‌برد و دردها و رنج‌های مردم را در آینه‌ی آن به تصویر می‌کشد.

غاده السمان شاعر، رمان‌نویس و روزنامه‌نگار سوری تبار از شاعرانی است که با به کارگیری این سبک، از اوضاع سیاسی - اجتماعی کشور خود و کشورهای منطقه سخن گفته و اهداف مورد نظر خود را در این قالب بیان کرده است.

با بررسی شعر غاده السمان روشن می‌شود که بن مایه‌های شعر او را سنت، وطن، عشق، انسان دوستی، تبعیض و تعصب ستیزی تشکیل می‌دهد و برای بیان این مسائل به اسطوره و رمزپردازی توجه ویژه نموده و در این راستا از رمزهای موجود در ادبیات سوریه فراتر رفته است. او از رمزهای اسطوره‌ای یونانی، رمزهای اسطوره‌ای دینی، رمزهای اسطوره‌ای مردمی و رمزهای طبیعی از جاندار و بی‌جان برای بیان معنای مورد نظر خود سود جستگه است.

غربت ناشی از جنگ و آوارگی و مهاجرت به سرزمین بیگانه از درون مایه‌های اصلی شعر غاده السمان است و شاعر اصطلاحاتی مانند گذرنامه‌ها، اوراق اقامت، پروانه کار و همچنین گوسفندان غربت و پرنده سپید نروزی را در اشعارش نماد غربت قرار داده است.

پژوهش حاضر درصدد است با بررسی رمزپردازی اشعار غاده السمان و میزان توانایی شاعر در استفاده از رمزها و اسطوره‌ها در راستای اهداف شعری خود، به فهم بهتر بن مایه‌های شعری شاعر کمک نماید.

کلمات کلیدی: شعر معاصر عرب، رمز، اسطوره، غاده السمان.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق	۱
۱-۱- بیان مسأله	۳
۲-۱- پیشینه و ضرورت پژوهش	۴
۳-۱- بیان فرضیه ها	۶
۴-۱- اهمیت و اهداف پژوهش	۶
۵-۱- روش پژوهش	۶
فصل دوم: تعاریف	۸
۱-۲- رمنز	۸
۱-۱-۲- معنای لغوی رمنز	۸
۲-۱-۲- معنای اصطلاحی رمنز	۹
۳-۱-۲- رمنزگرایی در شعر عربی معاصر	۱۱
۲-۲- اسطوره	۱۳
۳-۲- غادة السمان	۱۵
۴-۲- اسلوب شعری	۱۷
فصل سوم: تجزیه و تحلیل	۱۹
۱-۳- رمنزهای اسطوره‌های یونانی و رومی	۱۹
۱-۱-۳- سیزیف	۱۹
۲-۱-۳- اودیسه	۲۲
۳-۱-۳- فاوست	۲۸
۴-۱-۳- نرون	۳۰
۲-۳- رمنزهای اسطوره‌های دینی	۳۳
۱-۲-۳- مسیح	۳۳
۲-۲-۳- آدم و حوا	۳۵
۳-۳- رمنزهای اسطوره‌های مردمی	۳۹
۱-۳-۳- سندباد	۴۰
۲-۳-۳- عنقاء	۴۳
۳-۳-۳- شهرزاد	۴۵
۴-۳- رمنزهای طبیعی	۴۸
۱-۴-۳- سیب	۴۸
۲-۴-۳- جغد	۵۰
۳-۴-۳- الفبا	۵۳
۴-۴-۳- خروس	۵۶

۵۸ ستاره ۵-۴-۳
۶۰ پیله ابریشم ۶-۴-۳
۶۱ نهر ۷-۴-۳
۶۲ گل سرخ ۸-۴-۳
۶۴ کبوتر کبود چاهی ۹-۴-۳
۶۶ گنجشک ۱۰-۴-۳
۶۸ یاسمن ۱۱-۴-۳
۷۰ باد ۱۲-۴-۳
۷۲ پرندهی سپید نوروژی ۱۳-۴-۳
۷۶ پرستو ۱۴-۴-۳
۷۹ زیتون ۱۵-۴-۳
۸۰ رمزهای دیگر ۵-۳
۸۰ مادر ۱-۵-۳
۸۳ گوسفندان غربت ۲-۵-۳
۸۴ گذرنامه ها، اوراق اقامت، پروانه کار ۳-۵-۳
۸۷ فصل چهارم: نتیجه گیری
۹۰ ملخص البحث
۹۳ فهرست منابع
۹۷ چکیده انگلیسی

فصل اول:

مقدمه و کلیات تحقیق

الف) مقدمه

ادبیات وسیله‌ی تعبیر از روح و قلب انسان است. از زمانی که این وسیله در اختیار آدمی قرار گرفته، ارتباطی عمیق بین ابزار تعبیر و موضوع مورد تعبیر وجود داشته است.

شعر عرصه‌ی تمرین آزادی است. از آن جهت که سازنده‌ی جهانی است که می‌خواهیم و نمی‌یابیم. قلمروی است برای آزادی عمل و گریز از وضع ناخوشایند موجود و فرار به جهان عدالت شعری و همچنین وسیله‌ای برای بیان احساسات و هیجانات و مکونات درونی انسان است.

شعر معاصر عرب، شعری است که رنج و مصائب انسان معاصر را به تصویر می‌کشد و احساسات او را انتقال می‌دهد. «شعر و ادب معاصر عربی در دو قرن گذشته دستخوش تحولی اساسی در شکل و مضمون شده است. دامنه‌ی این دگرگونی به اندازه‌ای ژرف و فراگیر بوده است که مقایسه میان شعر و ادب قدیم و جدید را امری مشکل و حتی گاهی غیرممکن ساخته است و هزاران قصیده‌ی سرشار از عواطف و دغدغه‌های انسانی بارنگ و بویی کاملاً سیاسی و اجتماعی در شعر عربی معاصر پدید آمده که تقریباً بخش اعظم آن، شباهتی به آثار گذشتگان ندارد.» (سلیمی، ۱۳۹۲: مقدمه)

درگیری مسلحانه، کودتاهای نظامی و درگیرهای احزاب ملی‌گرای سوریه در پنجاه سال اخیر از یک سو و حاکمیت سیاسی نامطلوب بر این کشور از سوی دیگر، باعث شد شاعران سوری در بیان افکار و روایت رویدادها، دو رویکرد را برگزینند. در رویکرد نخست، شاعران سوری برای مصون ماندن از آزار و شکنجه دستگاه حاکم به نوعی درون‌گرایی روی نمودند. در رویکرد دیگر در برابر چنین وضعی عدم سازش یا عصیان و تمرد را انتخاب کردند. این شاعران در واقع به عصیانگرانی بدل شدند که سراسر دیوان‌هایشان بازگوکننده‌ی درد و رنج جامعه و سرکشی بود (همان: ۴۷۲-۴۷۱).

شعر سوریه ، بعد از جنگ جهانی دوم اوج گرفت؛ دوره‌ای که غنی‌ترین و پربارترین دوره‌ی شعری معاصر سوریه است؛ شعری که سرعت تحولات و تأثیرات فرهنگ غربی را به خوبی به نمایش گذاشته است (بسام ساعی، ۲۰۰۶: ۲۶).

استفاده از نماد و رمزیکی از ویژگی‌های شعر و ادب معاصر عربی است که آن را از شعر و ادب قدیم متمایز می‌سازد بیشتر شعرای معاصر عرب از نمادهای متنوعی در شعر خود استفاده نموده‌اند.

در دهه‌ی سی به ویژه در لبنان گرایش سمبولیک و رمزی ظهور کرد. این جریان مستقیماً تحت تأثیر سمبولیسم فرانسه در قرن نوزدهم بوده است. اوج این جریان زمانی بوده است که سعید عقل «المجدلیه» را در ۱۹۷۳ سرود که دیدار مسیح (ع) با مریم مجدلیه را به تصویر کشید (عرفات الضاوی، ۱۳۸۴: ۷).

با ارتقاء اندیشه‌ی بشری، زبان و نوع کاربرد آن نیز ارتقاء می‌یابد و از زبان کلیت و شمول به زبانی محدودتر یا از زبان اشاره به زبان رمز منتقل می‌گردد. هدف از زبان رمزی، ارتقاء معنا به سطحی بالاتر و غنی ساختن آن با بار تعبیری سنگین‌تری است که لفظ محض و خالی از رمز، فاقد آن است (رجایی، ۱۳۸۱: ۳۳).

شناخت هستی و پدیده‌های آن ، هدف انسان آگاه است. انسان از دیرباز در جست‌وجوی تفسیری برای این پدیده‌ها بوده و در این رهگذر اسطوره به وجود آمد و وسیله‌ای شد برای تفسیر حیات و هستی و اقناع میل جستجوگر انسان.

«اسطوره وسیله‌ای برای درک تجربه هنرمند است و برای آن که بر حوادث عادی زندگی رنگی فلسفی بزند و از آن رو اختیار شده که مجموعه‌ای است از دین، فرهنگ عامیانه، جامعه‌شناسی، تحلیل روانی، هنرهای زیبا و انسان» (همان: ۴۴).

در تلاش برای رهایی وطن عربی از خمودگی و مرگ سیاسی و روحی، شاعران معاصر عرب به افسانه‌ها و اسطوره‌ها و رمزها روی آوردند تا از این راه در مبارزه‌ای که برای تحقق آرمان عرب بر پا شده بود مشارکت کنند.

از مهم‌ترین ویژگی شعر شاعران معاصر عرب کاربرد رمز یا نماد به عنوان وسیله‌ای برای بیان درد و رنج‌های انسان معاصر است. غاده السمان هم از جمله شاعران برجسته در زمینه‌ی کاربرد رمز و نماد به حساب می‌آید وی توانسته است با کاربرد خاص نمادها و رمزهای مختلف، ویژگی ممتازی به اشعار خویش ببخشد.

پژوهش حاضر به تجزیه و تحلیل مجموعه اشعار غاده السمان (حب، أعلنت علیک الحب، الأبدیه لحظه حب، عاشقه فی محبره، رسائل الحنین الی الیاسمین، أشهد عکس الريح) می‌پردازد و با وجود تلاش فراوان اصل کتاب «رسائل الحنین الی الیاسمین» یافت نشد و به ترجمه آن که توسط دکتر عبدالحسین

فرزاد صورت گرفته است، بسنده شد.

این پایان نامه در چهار فصل به بررسی نمادها در شعر غاده السمان پرداخته است که در فصل اول مقدمه و کلیات اصلی بحث بررسی شده است و در فصل دوم مبانی نظری پژوهش قرار دارد که در آن معنای لغوی و اصطلاحی رمز، رمزگرایی در شعر عربی معاصر، اسطوره، زندگی غاده السمان و اسلوب شعری وی آمده است. در فصل سوم که متن اصلی پایان نامه را تشکیل می‌دهد رمزهای شعر شاعر بررسی و تحلیل شده و در فصل آخر نیز نتیجه‌گیری بحث آورده شده است.

۱-۱- بیان مسأله

غاده السمان، نویسنده، شاعر و متفکر معاصر سوری در سال ۱۹۴۲ میلادی در دمشق در یک خانواده-ی فرهیخته متولد شد. او در عرصه‌های مختلف ادبی فعالیت دارد. وی شاعری است که از صدق عاطفه برخوردار و اشعاری ساده و فصیح، اما ژرف و سرشار از رشادت و شهامت را با درون مایه‌ای منحصر به فرد به جهان تقدیم کرده است (احمدی، ۱۳۹۰: ۵۰).

اشعار غاده السمان بیانگر مشکلات امروز جهان عرب، مسئله‌ی فلسطین و لبنان، زن عرب، استعمار نو و تحولات جدید است (همان: ۴۹). او معتقد است که خواننده‌اش اهل درک و فهم است و خواندن اشعار او، شاعران بزرگ ایرانی چون شاملو و فروغ فرخزاد را به یاد می‌آورد.

غاده السمان از جمله شاعران متعهدی است که روشنفکرانه مسائل مربوط به زنان و مردمان جامعه‌اش را بررسی می‌کند. او یکی از بنیانگذاران شعر نو در ادبیات عربی به شمار می‌رود و از واقعیت‌های پیرامونش وام می‌گیرد و می‌خواهد به عنوان شاعر و نویسنده، حرف‌ها و دردهایش را به گوش جهانیان برساند. در اشعار او می‌توان سیمای ادبیات امروز عربی را دید و به آن پی برد. او کوشیده است در آثارش جایگاه ناشایست انسان عربی به ویژه زنان عربی را در کشورهای عربی به نمایش بگذارد (آقاجانی یزد آبادی، ۱۳۹۰: ۴۴).

از بارزترین پدیده‌های هنری در اشعار غاده السمان، کاربرد رمز یا نماد به عنوان وسیله‌ای برای بیان و تصویر دردهای مردم سوریه، فلسطین، لبنان و دیگر کشورهای عربی است. و رمز در اشعار او راهی برای ورود به جهان اندیشه غاده السمان است. از ویژگی‌های مهم اشعار او می‌توان به جسارت زنانه‌اش اشاره کرد که در کشوری عربی که فرهنگی بسته دارد، توانسته، احساسات درونی خود را با درون مایه‌ای سیاسی و اجتماعی در قالب رمز بیان کند.

اولین آثارش وی را در جرگه‌ی نویسندگان فمینیستی چون کولیت خوری و لیلی بعلبکی قرار داد اما آثار بعدی وی او را از محدوده‌ی تنگ فمینیسم و رمان‌های عاشقانه خارج نمود و به یک جامعه‌ی بسیار وسیع‌تر، جامعه‌ای لبریز از انسان دوستی و مسائل ظریف بشری وارد کرد. (شبستری و جوانرودی، ۱۳۹۱: ۱۴۴)

پژوهش حاضر درصدد بررسی و تحلیل موشکافانه‌ی کارکرد رمز و انواع آن در اشعار غاده السمان می‌باشد و تلاش می‌کند اهداف، انگیزه‌ها و زمینه‌هایی که او را به رمزپردازی وادار نموده، تحلیل نماید.

۱-۲- پیشینه و ضرورت پژوهش

آثار متعددی در رابطه با رمز نوشته شده که در اینجا به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود؛ مهم‌ترین کتاب‌ها در مورد رمز عبارتند از: «الرمز والقناع فی الشعر العربی الحدیث» از محمدعلی کندی، که شامل دو باب است و در مقدمه‌ی آن به تعریف رمز پرداخته است. «الرمز الشعری عند الصوفیة» از جوذة نصر، در سه باب تألیف شده که در باب اول آن نویسنده، رمز و تفاوت‌های آن با اسطوره و رمز شعری و لغوی را بیان کرده است.

«الرمزیة والادب العربی الحدیث» تألیف آنطوان غطاس کرم، که چهارده بخش دارد و نویسنده در بخش اول، چهارم، پنجم، ششم و دهم مطالبی را در مورد رمز‌گرایی در غرب، پیش‌تازان رمز‌گرایی، حرکت رمز‌گرایی، اهداف رمز‌گرایی و رمز‌گرایی در لبنان توضیح داده است. «اسطوره و رمز در اندیشه میرچا الیاده» ترجمه جلال ستاری که از سه قسمت تشکیل شده و نویسنده در هر قسمت نظریه‌های مختلف را در باب رمز بیان کرده است. «اسطوره و رمز» نوشته جلال ستاری که در سه بخش آمده و در هر سه بخش، نویسنده، مقالاتی را درباره رمز آورده است، «رمز و التزام در شعر محمود دوریش» از سیدعبدالقادر حسینی که دارای پنج فصل است که فصل سوم و پنجم آن به معنای لغوی رمز و انواع آن و بررسی رمز و التزام و اسطوره در اشعار محمود درویش اختصاص داده شده است.

پایان نامه‌ها

عثمان ناصری (۱۳۸۸) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «الرمز فی شعر أدونیس» در دانشگاه کردستان نحوه کارکرد رمز در اشعار أدونیس را در چهار فصل تحلیل نموده و فصل اول و دوم آن را به معنای رمز و ویژگی‌های رمز شعر أدونیس اختصاص داده است.

عاطی عبیات (۱۳۹۲) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «تطور الرموز و ودلالاتها فی الشعر الفلسطینی المقام المعاصر بین عامی ۱۹۶۷-۲۰۱۲» در دانشگاه رازی تحول رمز در شعر پایداری فلسطین را در پنج

باب بیان کرده که باب اول تا پنجم آن در معنای رمز، رمز در شعر فلسطینی معاصر، مصادر رمز و انواع رمزهای دینی و تاریخی و طبیعی آمده است.

سعید فروغی نیا (۱۳۹۰) در پایان نامه‌ای با عنوان «رمز و رمزگرایی در اشعار ابوالقاسم الشابی» در دانشگاه شهید بهشتی، به این نتیجه رسیده که شاعر از اسطوره به عنوان رمز استفاده کرده و عناصر طبیعی مثل شب، عصر، صبح و فجر را به عنوان رمزهای شعری به کار برده تا نگرش زیبایی شناختی‌اش را شکل دهد.

ژیلا قوامی (۱۳۸۹) در پایان نامه‌ی خود با عنوان «نمادپردازی در دیوان امل دنقل» در دانشگاه کردستان نحوه‌ی کارکرد رمز در دیوان امل دنقل را در سه فصل بیان کرده و فصل دوم و سوم آن را در معنای نماد و بررسی و تحلیل آن در شعر امل دنقل آورده است.

مریم دلشاد (۱۳۸۷) در پایان نامه‌ی خود با عنوان «رمز و اسطوره در شعر بدر شاکر السیاب» در دانشگاه رازی نحوه‌ی کارکرد رمز در شعر سیاب را در چهار فصل تحلیل نموده که فصل اول تا چهارم آن متشکل از معنای رمز، سیر رمزگرایی در تاریخ ادبیات عرب و انواع رمز اسطوره‌ای، عربی، دینی و ابتکاری در اشعارش است.

مقاله‌ها

صادق فتحی دهکردی و روشنگر جعفری (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «رمز الطیور و الحيوانات فی الشعر الفلسطینی المقاوم» در مجله زبان و ادبیات عرب، سال دوم، شماره چهار، از پرندگان و حیوانات به عنوان رمز برای بیان ستم رژیم صهیونیستی استفاده کرده‌اند.

حجت رسولی و سمیه آقاجانی یزدآبادی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «بازتاب جلوه‌های خرافات در رمان‌های غادة السمان» در مجله انجمن زبان و ادبیات عرب، شماره ۲۰، به بررسی ریشه‌های خرافات پرداخته‌اند و در پایان به نقش باورهای خرافی دو طبقه‌ی فرودست و فرادست در نوشته‌های غادة السمان اشاره کرده‌اند.

سمیه آقاجانی یزدآبادی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای دیگر با عنوان «پیکار اعراب و اسرائیل در آثار غادة السمان» در فصلنامه‌ی مطالعات منطقه‌ای، سال دوازدهم و سیزدهم، شماره چهارم و اول با بررسی رمان - های غادة السمان افکار او را در خصوص جنگ‌های اعراب و اسرائیل به تصویر کشیده است.

فائزه احمدی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «غادة السمان شاعر و نویسنده معاصر عرب» در فصلنامه‌ی رشد آموزش زبان و ادب پارسی شماره یک، ضمن معرفی کامل شخصیت و آثار غادة السمان، گرایش -

های نوین او را در عرصه‌ی داستان و شعر بیان کرده است.

رضا ناظمیان (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «زمینه‌های درک رمز و نماد در شعر معاصر عرب» در مجله-ی زبان و ادب، سال نهم، شماره بیست و نه، تفاوت‌های شعر سنتی و نو شعر «الحمی» از مبتنی و شعر «الوصیه» از بدرشاگرد السیاب را مقایسه و تحلیل نموده و به زمینه‌های کشف و درک رمز اشاره نموده است.

علی احمدپور (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «رمز یا نماد» در فصلنامه‌ی مشکوه و نشریه‌های علوم انسانی، شماره پنجاه و شش و پنجاه و هفت، در ابتدا معنای لغوی و اصطلاحی رمز سپس رمز را از نظر اهل بلاغت و عرف و نمونه‌هایی از آثار رمزگونه را آورده و در پایان رمز را براساس نظر اریک فروم و دیگران طبقه‌بندی کرده است.

با جستجوهای به عمل آمده، کتاب یا پایان‌نامه‌ای درباره رمزپردازی در اشعار غاده السمان نوشته نشده است لذا ضرورت ایجاد می‌نماید که جهت شناختن بهتر شعر معاصر سوریه و شاعران مؤثر و رویکردهای شعری این کشور، پژوهشی درباره‌ی غاده السمان انجام گیرد و این پایان‌نامه در پاسخ به چنین نیازی نوشته شده است.

۱-۳- بیان فرضیه‌ها

۱. چه عواملی باعث روی آوردن غاده السمان به اشعار رمزی شده است؟
۲. غاده السمان از چه رمزهایی در اشعار خویش استفاده کرده است؟
۳. ویژگی‌های رمزپردازی غاده السمان چگونه است؟

۱-۴- اهمیت و اهداف پژوهش

در این پایان‌نامه بر آنیم تا مخاطبین را در شناخت و درک بهتر اشعار غاده السمان بویژه رمزگرایی او کمک کنیم و پس از مطالعه‌ی دقیق اشعار این شاعر سوری مهم‌ترین رمزها و اسطوره‌هایی را که در شعر او طرح شده تبیین نماییم تا از این طریق بتوانیم کلید ورود به عمق اشعار غاده السمان، اندیشه‌ها و آرمانهای او را که در قالب رمز بیان شده‌اند به دست آوریم.

۱-۵- روش پژوهش

این پژوهش دارای رویکرد نظری و مبتنی بر توصیف و تحلیل متن است. جامعه‌ی آماری در آن شعر معاصر سوری و مجموعه اشعار غاده السمان (حب، أعلنت علیک الحب، أشهد عکس الريح، رسائل

الحنين الى الياسمين، عاشقة في محبرة والأبدية لخطه حب) است. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای، با ابزار فیش‌برداری می‌باشد؛ به این صورت که ابتدا اشعار رمزآمیز غاده السمان جمع‌آوری شده و پس از مطالعه‌ی آنها و شناخت نماد، رمزهای به کار رفته در اشعار وی بررسی و تحلیل شده است.

فصل دوم:

تعاریف

۲-۱-۱- رمز

۲-۱-۱-۱- معنای لغوی رمز

رمز در اصطلاح لغت یعنی: «رمز اشاره کردن با چشم، ابرو، دست و دهان است. در زبان فارسی به معنای معما، نشانه و اشارت پنهان است یا چیز نهفته میان دو یا چند کس که دیگری بر آن آگاه نباشد، به عبارت دیگر رمز عبارت است از هر علامت، اشاره، کلمه یا عبارتی که بر مفهومی و رای ظاهر خویش دلالت کند» (ابن منظور، بی تا، ج ۵: ۳۵۶).

رمز در فرهنگ معین به این معنی آمده: «پوشیده گفتن، پوشیده نمودن، به وسیله لب، چشم، ابرو، دهان، دست، پا یا زبان موضوعی را فهماندن و هم چنین نشانه‌ی مخصوصی که از آن مطلبی درک شود» (معین، ۱۳۸۶: ۱۶۷۴).

رمز در اصل مصدر مجرد از باب «نَصَرَ يَنْصُرُ» و «ضَرَبَ يَضْرِبُ» است و عبارت از چیزی است که نماینده‌ی چیز دیگر باشد و این نماینده بودن، نه به دلیل شباهت دقیق بیان دو چیز، بلکه از طریق اشاره مبهم یا از طریق رابطه‌ای اتفاقی و قراردادی است. (پورنامداریان، ۱۳۶۷: ۱). رمز در قرآن کریم یک بار آمده است: «قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَقًا...» (آل عمران: ۴۱). رمز در این آیه به معنای «اشارت» است و ترجمه‌ی آن چنین است: گفت: پروردگارا، برای من نشانه‌ای قرار ده، فرمود نشانه‌ات این است که سه روز با مردم جز به اشاره سخن نگویی.

۲-۱-۲- معنای اصطلاحی رمز

قدامة بن جعفر نخستین کسی است که درباره‌ی رمز به عنوان یک اصطلاح ادبی سخن گفته است و در کتاب نقد النثر می‌نویسد: «گویندگان آن گاه که می‌خواهند مقصود خود را از مردم پپوشانند و فقط بعضی را از آن آگاه کنند، در کلام خود رمز به کار می‌برند، بدین سان برای کلمه یا حرف، نامی از نام-های پرندگان یا وحوش یا اجناس دیگر یا حرفی معجم را «رمز» قرار می‌دهند و کسی را که بخواهد مطلب را بفهمد، آگاهش می‌کنند پس آن کلام در میان آن دو نفر مفهوم و از دیگر پنهان است» (قدامة بن جعفر، ۱۹۳۹: ۶۱).

رمز یا نماد در واقع بیان غیرمستقیم عواطف درونی است که شاعر با ادراک خود نمادها را تعبیر و تفسیر می‌کند و بدون بیان صریح، می‌تواند حقیقت را احساس کند.

اسلوب رمزگویی در شعر معاصر عرب، اسلوبی نیرومند در بیان دردهای ملّتی است که به خاطر گریز از رنج و اندوه آوارگی با فرورفتن در آموزه‌های عرفانی و دینی خویش، مورد توجه قرار گرفته است. در اصطلاح «به هر شیوه‌ی بیانی که به جای اشاره مستقیم به موضوعی آن را غیرمستقیم و به واسطه‌ی موضوع دیگری بیان می‌کند، گفته می‌شود» (حسینی، ۱۳۸۶: ۵۹). سیما داد در تعریف نمادهای ادبی آن-ها را این گونه ذکر می‌کند: «نمادهای ادبی برای همه‌ی مردم قابل درک نیستند؛ مفاهیم این نمادها معمولاً بستگی به زمینه کاربردی آن‌ها دارد. نماد در آثار ادبی به دو صورت به کار گرفته می‌شود: یا در مقام تصویرهایی پراکنده در درون اثر حضور دارد (مثل برف در شعر فرخزاد) یا کل اثر ساختاری نمادین دارد مثل منطق الطیر عطار و کمدی الهی دانته (داد، ۱۳۸۰: ۳۰۲-۳۰۱).

مکتب سمبولیسم پس از مکتب رومانتیسم، مهم‌ترین مکتب شعر غنایی است که تأثیر بسیاری در شعر جهان به خصوص شعر معاصر عرب بر جای گذاشته است. «نمادپردازی یعنی نمایش چیزی توسط نماد، که از تداعی معانی و پیوستگی تصورات و تصاویر ذهنی و احساسات، نتیجه می‌شود و از این لحاظ، به راستی فرایند روان‌شناختی اساسی است که همه‌ی فعالیت‌های عقلانی و بخش عظیمی از زندگی عاطفیمان از آن نشأت می‌گیرد» (ستاری، ۱۳۷۸، ج ۲: ۱۴). ستاری در کتاب دیگرش رمز را بیان‌کننده‌ی بعضی جلوه‌های واقعیت می‌داند «رمز مبین بعضی ساحات واقعیت است. چون دیگر وسایل و ابزارهای شناخت برای پی بردن به آن ساحات، ناتوانند. بنابراین رمز بنا بر ضرورت پدید آمده است و کارکرد خاصی دارد که همانا آفتابی کردن سرّی‌ترین کیفیات وجود است» (ستاری، ۱۳۸۱: ۱۵۱).

«میرجلال الدین کزازی» نماد را به گونه (جنس) تشبیه می‌کند: «نماد به گونه (جنس) می‌ماند که به شیوه‌ای رازآمیز و جاودانه همه‌ی «فردها» را در بر می‌گیرد. نماد گویای همه‌ی فردهاست، بی‌آن که یکی از آن‌ها به تنهایی باشد» (کزازی، ۱۳۷۶: ۱۶۲).

«سمبل (رمز) جزئی است از مجموعه نظام منظم دیگر نمادها که در کلیت خویش اثری بزرگ را نقش واحدی می‌بخشند. در یک اثر ادبی نماد یا رمز، تمثیلی است از برای هر چیزی وصف نشده، چیزی که سخن از آن به صراحت نرفته باشد» (گریس، ۱۳۶۳: ۱۰۴).

نظریه‌های دیگر در رابطه با رمز چنین است؛ ژان پیازه در تعریف رمز (سمبل) می‌گوید: «رمز، رابطه‌ی مشابهتی است میان دال و مدلول، حال آن که نشانه، ضرورتاً بر مواضع و قرار مبتنی است» و به گفته‌ی میرچا الیاده، «رمز، دنباله‌ی تجلی قداست (اسطوره) و در حکم تبلور آن است، و حتی در این میدان که جولانگاه ممتاز رمز است، گاه کار به مبالغه و اغراق کشیده است. زبان رمز بر معنایی جز معنای ظاهری کلام دلالت می‌کند و تنها وسیله‌ی بیان چیزی است که به هیچ طریق قابل ذکر و بیان نیست». هنری کربن در تعریف رمز می‌گوید: «رمز فراخوان مرتبه‌ای از خودآگاهی یا ذهن است که با بداهت عقلانی تفاوت دارد». در قاموس آندره لالاند در تعریف رمز آمده است: «رمز، نشانه است، اما برخلاف نشانه‌های فنی که کاملاً روشن‌اند و فقط مدلول خود را بیان می‌کنند، نشانه‌های رمزی، کدرند (نه شفاف) زیرا نخستین معنا یا معنای اولیه، یعنی معنای ظاهری و لغوی و لفظی و آشکار، خود از رهگذر مماثله، به معنای دیگری، به معنای ثانوی اشاره و دلالت دارد» (ستاری، ۱۳۷۳: ۲۸-۲۵).

در نظر شارل بودلر جهان جنگی از علایم و اشارات است که از چشم مردم عادی پنهان است و تنها شاعر با قدرت ادراک خود به وسیله‌ی تفسیر و تعبیر این علایم می‌تواند آن را احساس کند (سیدحسینی، ۱۳۵۸، ج ۲: ۳۰۵).

فرقی که نماد با نشانه دارد این است که «نشانه اشاره‌ای حسی به یک واقعه یا موضوع مادی است، ولی نماد تعبیری است که به یک معنی عام اشاره می‌کند و فقط با حدس و گمان می‌توان به آن راه یافت» (جوده نصر، ۱۳۷۸: ۲۰). «تصویر که از وسایل و ابزار خیال است، جایی است که نماد در آن رشد می‌یابد. یک تصویر عادی شایستگی نماد قرار گرفتن را ندارد چون نماد، تنها یک کلمه نیست؛ بلکه ترکیبات و کلمات وقتی در سیاق خاصی قرار بگیرند، می‌توانند شایستگی نماد را داشته باشند» (کندی، ۲۰۰۳: ۵۵). «یعنی معنی و مفهوم هر نمادی، مطابق با همان سیاق شعری است که نماد در آن به کار رفته است» (اسماعیل، ۲۰۰۷: ۲۰۱).